

A SZENTHÁROMSÁG SZÁMMISZTIKAI ÉRTELMEZÉSE

Fleuryi Abbo: *Quaestiones grammaticales* 44-50

ADAMIK TAMÁS

1. Fleuryi Abbo vagy Abbon de Fleury Orléans körzetében született 940 körül. Szülei kisgyermek korában felajánlották a Fluryi-sur-Loire-i Szent Benedek apátságának (Saint-Benoît-sur-Loire).¹ Tanulmányait részben itt az apátságban, részben Párizsban és Reimsben végezte. 965 táján kezdett tanítani Fleuryben, majd húsz évi tanítás után Angliába ment: az újonnan alapított Ramsey kolostorban két évig oktatott. Canterbury érseke, Dunstan hívta meg ide, aki korábban a Fleuryi kolostorban tanult. A tanításon kívül tudományos munkát is végzett. Itt írta *Szent Edmond élete* című munkáját Dunstan kérésére, továbbá *Quaestiones grammaticales* (Nyelvtani kérdések) című értekezését, amely műve úgy jött létre, hogy tanítványai kérdéseire válaszol; a mű csak a válaszokat tartalmazza.

Két év múlva apátja, Oylbold visszahívta. Nem sokkal ezután az apát meghalt, és utána Abbót választották meg a monostor apátjává. Úgy tűnik, ezután felhagyott a tanítással, mert apáti teendői elvonták az iskolai munkától. Minden idejét lefoglalta az apátság anyagi és szellemi irányítása. Az apátság birtokainak gondozása és őrzése nagy feladatot rótt rá, hiszen azokat folytonos veszély fenyegette a püspöki és a világi hatalom részéről. A Capeting dinasztia királyaival szemben ugyanúgy védelmeznie kellett az apátság birtokait, mint Orléans püspökével, Arnulffal szemben.² De követi funkciókat is betöltött a francia király és a pápa között. Ezen tevékenységeinek irodalmi lecsapódása *Apologia* című munkája, amelyet a Capeting királyokhoz, Hugóhoz és Roberthez intézett 994-ben. E munkájában igazolja ellenséges viszonyát

¹ Ezen apátság életéről hű képet alkot Sz. JÓNÁS Ilona: „A fleuryi apátság szellemisége a XI. század első felében a „Vita Gauzlini” alapján.” In: *Társadalomtörténeti tanulmányok a közeli és régmúltból. Emlékkönyv Székely György 70. születésnapjára*. Szerkesztette Sz. Jónás Ilona. Budapest 1994, 40–50.

² Capeting királyoknak a nyugati frank királyokat, a Karolingok utódait nevezzük: királyságukat szentnek és örökölhetőnek tartották; vö. R. H. C. DAVIS: *A History of Medieval Europe. From Constantine to Saint Louis*. Second edition. London and New York 1988, 1993, 286–287).

Arnulfohoz a dézsmával kapcsolatban. A *Canones Abbonis* (Abbon kánonjai) című munkája 994 és 996 között keletkezett; régi kánonok gyűjteménye 52 fejezetben.³

Természettudományos érdeklődésének terméke Aquitaniai Victorius *Calculus* című művéhez írt tudományos kommentárja, amely a naptárkészítés és az aritmetika rejtelmeibe enged betekintést. A középkori egyházi év és egyházi élet szempontjából komoly tudományos problémát jelentett ugyanis a húsvét időpontjának kiszámítása, és a probléma megoldását szolgálta Abbo alapos kommentárja is. E művét a *Quaestiones grammaticales* című munkája előtt állította össze, hiszen e munka utolsó paragrafusában a számokkal kapcsolatban hivatkozik rá. Mivel a Fleuryi apátság a reformok centruma volt, Abbo apát minőségében végiglátogatta a fennhatósága alá tartozó kolostorokat. 1004-ben ilyen céllal utazott a Gascogneban található La Réole monostorba, ahol is nem akarták elismerni fennhatóságát. Kísérői és a helyi szerzetesek között viszály tört ki, s ennek során Abbót megölték. Testét hazaszállították Fleurybe, ahol szentként tisztelték. Életét egyik szerzetese, Haimo (Aimoin) megírta, ezért aránylag sokat tudunk róla.⁴

2. Témánk szempontjából fentebb említett művei közül kettő fontos számunkra: a *Quaestiones grammaticales* és *Kommentárja* Aquitaniai Victorius *Calculus* című művéhez. Megkönnyíti dolgunkat, hogy mindkét műnek van mérvadó modern kiadása. A *Quaestiones grammaticales* Anita Guerreau-Jalabert adta ki 1982-ben, francia fordítással együtt, a *Kommentárt* Aquitaniai Victorius *Calculus*ához pedig M. A. Peden tette közzé kritikai kiadásban 2003-ban.⁵

Kiadója, Anita Guerreau-Jalabert könnyebb tájékozódás végett ötven paragrafusra osztotta fel a *Quaestiones grammaticales* szövegét. Egyes témáit a következő paragrafusok foglalják magukban:

bevezetés: 1–4;

az utolsó előtti szótagok hangsúlyozása zárhang + folyékony csoportok előtt:
5–13;

különböző igealakok hangsúlyozása: 14–19;

az egyes fonémák kiejtése: 20–29;

a redundált perfektumok és az összetett igék: 30–32;

a konjunktív perfektum: 33;

a görög szavak: 34–37;

³ Alfred CONDOLINI, Gillette TYL-LABORY: „Abbon de Fleury.” In: *Dictionnaire des lettres françaises. Le Moyen Age*. Ouvrage préparé par Robert Bossuat, Louis Pichard et Guy Raynaud de Lage. Édition entièrement revue et mise à jour sous la direction de Geneviève Hasenohr et Michel Zink. Fayard, Paris 1992, 1.

⁴ Abbon de Fleury: *Questions grammaticales*. Texte établie et commenté par Anita GUERREAU-JALABERT. Société d'édition «Les belles lettres», Paris 1982, 24–26.

⁵ Abbo of Fleury and Ramsey: *Commentary on Victorius of Aquitaine*. Edited by A. M. PEDEN. Oxford University Press, Oxford 2003, XI.

a *bos*, az *os* és a *-nus* képzős szavak: 38–39;
 szintaktikai kérdések: 40–42;
 Olümpiasz: 43;
 a Szentháromság értelmezése: 44–49;
 befejezés: 50.⁶

3. A *Quaestiones grammaticales* utolsó nagy témája tehát a Szentháromság, mégpedig az ún. Athanasziosz-féle *Credónak* néhány verse, amely a *Quicumque* – „bárki” szóval kezdődik, ezért a *Quicumque* szóval emlegetik, illetve vagy a *Fides catholica*, vagy a *Fides sancti Athanasii* címen.⁷ Ennek egyik verse így hangzik: *Spiritus Sanctus a Patre et Filio non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens* – „a Szentlelket az Atya és a Fiú nem alkotta, nem teremtette, nem nemzette, hanem csak származik”; mégis sokan vannak olyanok, akik értelmük egyszerűsége folytán megkísérlik elhagyni a *nec genitust* – „nem nemzettet”, azért, mert más katolikusoknál gyakran így olvassák: *Spiritus Sanctus nec genitus, nec ingenitus, sed tantum procedens* – „a Szentlélek nem nemzett, sem nemnemzett, hanem csak származik” – írja a 44. fejezetben.⁸

Ezek a javítók, ha logikusan gondolkodnának, akkor belátnák, hogy mindkét kijelentésben erős és stabil a hit – írja Abbo. Ugyanez a hit azt tanítja, hogy a Háromság istenségében más az Atya, a Fiú és a Szentlélek személye (*persona*); ezek a személyek tulajdonságaikra nézve mások, de nem különböznek sem a hely, sem az idő tekintetében. Mert hogy az Atya nincs alkotva, sem teremtve (*non est factus nec creatus*), ebben közös a Fiúval és a Szentlélekkel. Hogy pedig nincs nemzve (*nec genitus*), közös a Szentlélekkel, de nem a Fiúval. Hogy pedig a Fiú nemzve van (*est genitus*), ebben különbözik tőle az Atya és a Szentlélek. Minthogy tehát az Atya nincs nemzve, a Fiú nemzve van, a Szentlélek pedig sem nemzve nincs, de nem is nemzetlen (*nec genitus nec ingenitus*), ez nyilvánvaló, hiszen sem nem az Atya, sem nem a Fiú, mert ezeknek a személyeknek a különbségeit nem kapta meg (45).⁹

De ha a Szentlélek nem nemzett (*non est genitus*), akkor mondhatja valaki, kétségtelenül nemzetlen (*ingenitus*). Hogy nem így van, azt a szokásos beszédmód cáfolja, amely alapján enyhébb azt mondani, hogy nem bölcsök (*non esse sapientes*), mint azt, hogy esztelenek (*insipientes*), és hogy nem igazságosak (*non esse iustos*), mint igazságtalanok (*iniustos*). Melyik az a beteg, aki, amikor tudja, hogy nem egészséges (*non esse sanum*), türelmesen elviselje, hogy esztelennek (*esse insanum*)

⁶ GUERREAU-JALABERT (1982): 204.

⁷ Az apostoli hitvallásról lásd G. MORIN: „L’origine du symbole d’Athanasie.” In *The Journal of Theological Studies* 12 (1911) 337 – 361; LIUWE H. WESTRA: „A never tested hypothesis: regional variants of the Apostles’ Creed.” In *Bijdragen, tijdschrift voor filosofie en theologie* 56 (1995) 369 – 386.

⁸ GUERREAU-JALABERT (1982): 265.

⁹ GUERREAU-JALABERT (1982): 267.

mondják. Így esik meg az, hogy ha bizonyos dolgokat fosztó képző nélkül tagadunk, igazak, de megfosztással állítva, nem lehetnek igazak. (46).¹⁰

Mert ha ezt mondjuk valakiről: nem egészséges (*non est sanus*), kételkedhet valaki, hogy vajon esztelennek (*insanum*) akarja-e érteni; ez ugyanis bekövetkezhet; ezért, szükségszerűen hozzá kell fűzni, hogy sem nem beteg, sem nem órült (*nec sanus est nec insanus*). Hasonlóképpen tehát, amikor azt mondom, hogy a Szentlélek nincs nemzve (*non esse genitum*), ez ugyan elég az igazsághoz, de a tévedés elkerülés végett hasznos, ha az értekezés világossá teszi, hogy nincs nemzve, de nem is nemzetlen (*nec genitum nec ingenitum esse*); mert ha a megfosztás (*privatio*) tagadást (*negationem*) igényel, a tagadás pedig szükségszerűen megfosztást, mert nem minden (*non omne*), ami nem lát (*quod non videt*), vak (*cecum est*); miközben minden, ami vak, nem lát; és nem minden, ami nem igaz (*iustum non est*), igazságtalan (*iniustum est*); viszont ami igazságtalan, nyilvánvaló, hogy nem igaz (*iustum non est*) (47).¹¹

Végül jóllehet sok efféle dolog szolgálhat bizonyítékul, elég ha a számokból hozunk fel példát. Mert hát nyilvánvaló, hogy az Isten a páratlan számnak örül – *numero Deus inpare gaudet* (Verg. *Ecl.* 8, 75), ő, aki kinyilvánítja Háromságát, miközben mindent számmal, mértékkel és súllyal szabályoz – *dum omnia in numero, mensura et pondere constituit* (Bölcs. 11, 21). Ezért van az, hogy bizonyos módon megmagyarázhatjuk a Szentháromság személyei között a különbséget az egymás után következő három páratlan szám természetével, amelyek közé páros számok vannak beiktatva – írja Abbo. Az első páratlan szám az ötös (*quinarius*) (az Atya), a második a hetes (*septenarius*) (a Szentlélek), a harmadik a kilences (*novenarius*) (a Fiú). Két szám van beiktatva közéjük, hogy mutassák Jézus Krisztus kettős természetét. Mivel a 6-os szám az első páratlan szám megkettőzéséből jön létre, tökéletes lesz (ez Jézus Krisztus isteni természete). A 8-as pedig, az első páros szám négyvel szorozva, csökken a köbmennyiség formája alatt (*hic VIII vero ex primo pari quadruplicato diminutionem recipit sub ostensione cubice quantitatis*), hogy jelezze: a tökéletes Isten „kevésbé kisebb lett az angyaloknál a szolga alakja alatt” (ez Jézus Krisztus emberi természete): *ut perfectum Deum innuant paulo minus minoratum ab angelis sub forma servi* (48).¹²

Mínthogy így a tíz alatt minden szám, kivéve a hetet, vagy nemz (*gignant*) vagy nemzetik (*gignantur*), ama fentebb említett három páratlan szám közül az első nemz, de nem nemzetik (*gignit, sed non gignitur*; ez az Atya), a második sem nem nemz, sem nem nemzetik (*nec gignit nec gignitur*; ez a Szentlélek); a harmadik pedig nemzetik, de nem nemz (*gignitur, sed non gignit*; ez a Fiú) (49).¹³

¹⁰ GUERREAU-JALABERT (1982): 269.

¹¹ GUERREAU-JALABERT (1982): 271.

¹² GUERREAU-JALABERT (1982): 271.

¹³ GUERREAU-JALABERT (1982): 275.

De mivel ezekről a kérdésekről már eleget értekezett abban a könyvecskében, amelyet *A számról, a mértékről és a súlyról* Victorius *Calculus*ával kapcsolatban összeállított – írja Abbo –, ezért itt befejezi mondanivalóját, nehogy a baráti levél bőbeszédősége ellenszenvet szüljön a lusta olvasóban (50).¹⁴

4. Anita Guerreau-Jalabert a 44. fejezethez írt kommentárjában megjegyzi, hogy a *Quicumque* kezdetű szöveg, a római breviárium hitvallása, több 8. századi kéziratban cím nélkül szerepel; néhány 9. és 10. századi kéziratban pedig *Fides catholica* vagy *Fides sancti Athanasii* címen. Ez a hitvallás eredetileg két külön álló részből állt, melyeket a 9. században egyesítettek. Dél-Galliában keletkezett, szerzője ismeretlen. A 6. és a 8. században elterjedt a nyugati kereszténységben. Egy reimsi zsinat (852) előírta, hogy kívülről kell tudni, és tisztában kell lenni értelmezésével.¹⁵ Abbo ennek a hitvallásnak a következő versét védelmezi: *Spiritus Sanctus a Patre et Filio non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens* azokkal szemben, akik el akarják hagyni belőle a *nec genitust*, azért, mert más katolikus szövegekben így található: *Spiritus Sanctus nec genitus, nec ingenitus, sed tantum procedens*. Majd a 45. fejezetben így folytatja: Ezek a javítók, ha ragaszkodnának szigorúan a logikához, belátnák, hogy mindkét állításban helyes és stabil a hit. Abbo helyesen védelmezi azt, hogy a *nec genitust* nem szabad elhagyni belőle, hiszen attól, hogy az *ingenitus* hiányzik mellőle, az az állítás, hogy *Spiritus Sanctus a Patre et Filio non factus, nec creatus, nec genitus* igaz marad. Az pedig, hogy a *Spiritus Sanctus ingenitus* is, ha a személyek egymás közötti viszonyát nézzük, annyira nyilvánvaló mindenki előtt, hogy külön nem is kell kiemelni, mert hát sem az Atya, sem a Fiú különbségét nem birtokolja – mondja a 45. fejezet végén.¹⁶

A 46. és 47. fejezetekben Abbo azt fejtegeti, hogy a tagadás és a megfosztás nem teljesen azonos. Általános vélemény szerint – mondja – enyhébb kifejezés a *non esse sapientes* (nem bölcsek), mint az *insipientes* (esztelenek), és a *non esse iustos* (nem igazságosak), mint az *iniustos* (igazságtalanok). Aki ugyanis beteg, az elfogadja, ha azt mondják róla, hogy *non est sanus* (nem egészséges), de az ellen már tiltakozik, ha azt állítják róla, hogy *insanus* (esztelen). Abbo itt az ellentétekkel játszik, mert a latinban a *sanus/insanus* szójátékot alkot; az előbbi a fizikai egészséget jelenti, az utóbbi a mentális betegséget (46).¹⁷ Ezért – mondja a 47. fejezetben – ha valakiről azt mondják, hogy *non est sanus*, a félreértés elkerülése végett hozzá kell tenni: *quia nec sanus est nec insanus* – „mert sem nem beteg, sem nem örült”. A Szentlélek esetében is az igazság kifejezésére tulajdonképpen elég

¹⁴ GUERREAU-JALABERT (1982): 275.

¹⁵ GUERREAU-JALABERT (1982): 264. o. 197. lábjegyzet.

¹⁶ GUERREAU-JALABERT (1982): 267: *Cum ergo pater sit ingenitus, Filius genitus, Spiritus vero Sanctus nec genitus nec ingenitus, constat quia nec Pater est nec Filius, qui neutram earum personarum differentiam sortitur.*

¹⁷ GUERREAU-JALABERT (1982): 269.

annyi, hogy *non est genitus*, de a félreértés elkerülése végett ez esetben is jobb, ha egyértelműen fogalmazunk: *nec est genitus, nec ingenitus*. Anita Guerreau-Jalbert megjegyzi kommentárjában: azon filozófiai és „dialektikai” máz ellenére, amelyet az arisztotelészi szavak kölcsönöznek e paragrafusnak, Abbo inkább grammatikai bizonyítással él, felhasználva azt a grammatikai és szemantikai különbséget, amely *non* tagadószó és az *in-* fosztó prefixum között fennáll.¹⁸

A 46. és a 47. fejezetben tehát Abbo logikai viszonyok alapján tesz különbséget a Szentháromság három személye között. A 48. és a 49. fejezetekben viszont a számok, pontosabban a számok tudománya, az *arithmologia* alapján, amely szorosan kötődik a héber és a pogány számmisztikához. Ennek, ahogyan Henry-Irénée Marrou kimutatja, Augustinus,¹⁹ vagy Jacques Fontaine szerint még inkább Sevillai Isidorus dolgozta ki alapjait.²⁰ Ursula Grossmann pedig adatok sokaságával bizonyítja, hogy az ő gondolataikat Alcuin, Hrabanus Maurus és Hincmar közvetítette a középkor felé.²¹

H.-I. Marrou megállapítja, hogy Augustinus nem rendelkezett átlagon felüli matematikai műveltséggel, mégis a *De musica* I. könyvének végén érdekes – értékítéleteket kifejező – megjegyzéseket fűz az első tíz szám, a *denarius numerus* struktúrájához. Az egytől kiindulva a hármas számban „bizonyos tökéletességet” fedez fel, amennyiben egy egészet alkot, mert egy kezdetből, egy középből és egy befejezésből épül fel; mindegyiket egy egység képviseli ($3 = 1 + 1 + 1$). Ezután egy olyan páros számot talál, amely szintén egész és tökéletes (*totus atque perfectus*); ez a négyes, mert $4 = 1 + 2 + 1$. Az 1 és 2 számoknak nincs tökéletes felépítésük, vagyis nincs elejük, közepük és végük (*principium, medium, finis*), ezért nem birtokolják ugyanezt a tökéletességet. Ezenkívül az első három számjegy között nagy harmóniát (*magna concordia*) is felfedez. A szélső számok, az 1 + 3 összege egyenlő a közöttük álló 2 kétszeresével, és 4-et tesz ki. Ez olyan csodálatos harmónia, amely nem található meg más három egymás után következő szám között, csak az első három szám esetében. Az első négy szám között tehát igazi előrehaladás (*iustissima progressio*) mutatkozik meg. Tanítványa méltán csodálkozhat azon, hogy ez a négy szám olyan illően hozza létre a tízest ($1 + 2 + 3 + 4 = 10$).²²

Sevillai Isidorust főleg a számok minőségi szimbolizmusa érdekli – hangsúlyozza Jacques Fontaine. *Liber numerorum* (A számok könyve) című munkájában

¹⁸ GUERREAU-JALBERT (1982): 270. o. 204. lábjegyzet.

¹⁹ Henri-Irénée MARROU: *Saint Augustin et la fin de la culture antique*. Éditions E. de Boccard. Paris 1958, 259–262; 450–453.

²⁰ Jacques FONTAINE: *Isidore de Séville et la culture classique dans l'Espagne wisigotique*. Paris 1959, 351–391.

²¹ Vö. Ursula GROSSMANN: „Studien zur Zahlensymbolik des Frühmittelalters.” *Zeitschrift für Katholische Theologie* 76 (1954) 19–54.

²² MARROU (1958): 260.

az aritmetikai teológia pogány hagyománya tükröződik, amelyet igen korán rögzített a hellenisztikus iskola. Az egység igen hosszú fejlődés kiindulópontja. Az oszthatatlansága, amely mindenekelőtt jellemzi, ősidők óta kötődik az atomhoz, a pillanathoz, a geometriai ponthoz és a numerikus egységhez, de nyoma megtalálható Martianus Capellánál ugyanúgy, mint az *Origines* 13. könyvében. Az egységnek ez a minősítése otthonos a latin arithmológiában: az «oszthatatlan» melléknevet így alkalmazza Favonius Eulogius *Scipio álmaról* ír művében, Martianus is; görög megfelelője viszont nem szerepel sem Szmürnai Theónnál, sem Iamblikhosz *Theologumena arithmeticae* című munkájában.²³

Abbo közel áll Isidorushoz, aki *Liber numerorum* című művében azt mondja, mint Isidorus: (*Numeri*) *habent quandam scientiae doctrinam* (PL 83, c. 179), még akkor is, ha később nem mindig találunk pontos utalásokat Abbónál Isidorus arithmológiájára. A számok misztikus értelmének ismerete olyan tudomány, amely segít kezelni a dolgok tudományát. Abbo szerint a szám be van írva a teremtés szívébe, és ennek ismerete segít abban, hogy megismerjük a kozmosz és a természeti törvények mély racionalitását. Azzal, hogy Isten a teremtéskor „mindent szám, mérték és súly szerint rendezett el” (Bölcs. 11, 21), háromságának is hangot ad, hiszen már Vergilius kijelentette: *numero Deus inpare gaudet* (*Ecl.* 8, 75). Havas László ezt a megjegyzést fűzi Vergilius megállapításához: „Servius szerint a páratlan számok halhatatlanok, mivel nem oszthatók.”²⁴

Az öt, a hét és a kilenc tökéletes számok a pogány és a keresztény számmisztikában egyaránt. A Szentháromság személyeinek közelítése a páratlan számokhoz Isidorusnál csak a hetes szám esetében figyelhető meg kifejezetten. Az öt az Atya, a hét a Szentlélek, a kilenc Jézus Krisztus, mint a Szentháromság isteni személye. A hatos tökéletes számként Krisztus isteni természetét szimbolizálja, A nyolcas, mint köbszám, veszt tökéletességéből, ezért Jézus Krisztus emberi természetét jelenti, aki szolga alakjában jelent meg. Itt Abbo Szent Pál következő megállapításaira utal: Philippiekhez 2, 7: Jézus „szolgai alakot öltött, kiüresítette magát, és hasonló lett az emberekhez”, Zsid. 2, 9: „Jézus, aki kevéssel lett kisebb az angyaloknál”

5. Összegezőképpen megállapítjuk, hogy Abbo a hét szabad művészet két nagy tudományterületét, a humán tárgyakat, a grammatikát, a retorikát és a dialektikát tárgyaló triviumot és a matematikai tárgyakat vizsgáló *quadriviumot*, az aritmetikát, a geometriát, a csillagászatot és a zenét egységben látta. Összehasonlította őket, és interakciót hajtott végre közöttük – állapítja meg G. R. Evens és A. M. Peden.²⁵ De mindezt azzal a céllal tette, hogy Szentháromság személyeinek különbségeit és

²³ FONTAINE (1959): 374–375.

²⁴ Vergilius *Eklogái*. Vergilii *Eclogae*. A szöveget gondozta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta HAVAS László. Auctores Latini XIV. Tankönyvkiadó, Budapest 1971, 123.

²⁵ G. R. EVANS and A. M. PEDEN: „Natural science and the liberal art sin Abbo of Fleury’s Commentary on the Calculus of Victorius of Aquitaine.” In *Viator*. 16 (1985) 117.

egymáshoz való viszonyát nemcsak logika, hanem a az aritmetika segítségével is tisztázza. Mindez azt jelenti, hogy vizsgálatuk módszerét megújította, de korábbi funkciójukat – a teológia szolgálatát – megtartotta.

Fő forrásai Augustinus és Isidorus voltak; tanításaikat a Karoling-kor szerzői, Alkuin, Hrabanus Maurus és Hincmar közvetítették a későbbi korok felé, azonban Abbo a tőlük átvett elemekből új rendszert alkotott. Ezen rendszeralkotásban a pogány Martianus Capella is szerepet játszhatott, akinek *De nuptiis Philologiae et Mercurii* (Philologia és Mercurius házasságáról) című művében a monád minden szám eredeti forrása (Iuppier), a kettősség Iuno, a *septenarius*, a Minerva „le septénaire «n» engendre pas et n'est point engendré».²⁶

²⁶ Mart. Cap. 7, 738, p. 372, 17 Dick: *heptas ... quod nihil gignit eo pervirgo (alii cod. par virgini) perhibetur, sed quod a nullo nascitur, hinc Minerva est ...* Idézi FONATAINE (1959): 387, 1. lábjegyzet.

TUDOMÁNYUNK
TÖRTÉNETE ÉS MŰHELYEI
